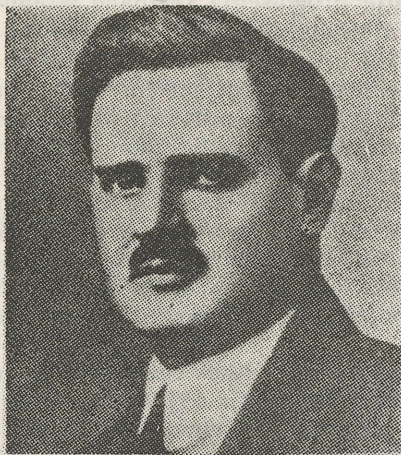

FILIP FILIPOVIĆ

FILIP FILIPOVIĆ — PRVI SEKRETAR KPJ. Na kongresu ujedinjenja 1919. izabran je za glavnog predsjednika SRP-a (k). Rukovodio je Partijom i nakon Vukovarskog kongresa, a zatim bio na roblju i godinama bio predstavnik KPJ u Kominterni. Nestao je u doba Staljinovih „čistki“ u SSSR-u.

FILIP FILIPOVIĆ, jedan od najistaknutijih rukovodilaca KP Jugoslavije u međuratnom razdoblju, bio je prisutan osobno i svojim djelom i u komunističkom pokretu Hrvatskog primorja. Iako o tome danas postoji tek skromna sačuvana izvorna građa i nekoliko ulomaka iz sjećanja pojedinih aktivista u radničkom pokretu, ipak nam to omogućuje, da ukažemo na neke odnose Filipa Filipovića s revolucionarnim radničkim pokretom u Hrvatskom primorju i njegov boravak u tom kraju 1921. godine. Istovremeno je potrebno istaći da na ovu temu nemamo zasebnih priloga u našoj historiografiji, nego se ona i to samo usputno naznačuje kod nekih povjesničara.¹

Autori ovoga priloga su nastojali da pomoću dosada istražene arhivske građe i sjećanja zabilježe ovo prisustvo F. Filipovića u revolucionarnom pokretu Hr-

vatskog primorja i na taj način dadu svoj skromni prilog općim društvenim naporima u istraživanju njegovog životnog puta i revolucionarnog djela.

Nema sumnje da je drugovanje F. Filipovića s Primorcem Vladimirom Čopićem i njihov zajednički rad i suradnja u rukovodstvu KPJ (prvi je bio sekretar KPJ, a drugi tehnički sekretar KPJ) pridonijela i izvjesnom veza-nošću F. Filipovića i za primorski kraj. Međutim, Filipovićevo drugovanje s V. Čopićem nije bilo jedini motiv, nego su i neki drugi djelatnici u revolucionarnom radničkom pokretu uspostavljali neposredne veze s Filipovićem, a ovdje se u prvom redu misli na Bakranina Ivana Dujmića. U svojem sjećanju on navodi da je nakon osnivanja KPJ nastojao uspostaviti vezu s rukovodstvom KPJ u Beogradu, tražeći od njih propagandni komunistički materijal koji je i dobio. I zatim Dujmić ističe:

»Od tada sam bio u stalnoj vezi s tadašnjim sekretarom KPJ Filipom Filipovićem.«²

Nažalost od te korespondencije nije ništa sačuvano, pa nam nije moguće iznijeti nešto detaljnije o toj suradnji. Od te suradnje Ivana Dujmice i Filipa Filipovića ostalo je sačuvano samo nekoliko marksističkih knjiga koje se danas čuvaju u Muzeju narodne revolucije u Rijeci.

Iako o mogućim Filipovićevim boravcima u Hrvatskom primorju 1919—1920. godine postoje samo izvjesne indicije koje nije moguće dokazati izvornom arhivskom građom, sasma je suprotno s njegovim boravkom u ovom kraju 1921. godine. O ovome za sada prvom boravku Filipa Filipovića u nekim mjestima Hrvatskog primorja moguće je nešto više reći na osnovi

sačuvane arhivske građe i sjećanja, mada se ne mogu preciznije istražiti i prezentirati svi vidovi njegove djelatnosti.

Poslije partijskog plenuma u travnju 1921. godine na kojem se razmatrala nova taktika u radu članova KPJ poslije proglašenja Obznane, komunistički poslanici dobili su zadatak da obišu pojedine krajeve u zemlji, povežu se s partijskim članstvom i prenesu na njih direktive o radu u ilegalnim uvjetima.³ Komunisti-poslanici su to mogli izvršiti jer im Obzanom nije ukinut poslanički imunitet pa su mogli nesmetano putovati po zemlji. Međutim, njihov rad na terenu budno su pratili policijski organi vlasti, a pogotovo s kim se druže u pojedinim mjestima i da li održavaju sastanke.

U skladu sa zaključcima travanjskog plenuma KPJ, sekretar KPJ Filip Filipović, je zadužen da posjeti neka mjesta u Hrvatskom primorju ali da taj svoj boravak ujedno iskoristi i za svoje liječenje, jer je u to vrijeme, iscrpljen velikim radom, morao provesti duže vrijeme na svom oporavku. Sve to nije bila nikakva prepreka da u pojedinim primorskim mjestima razvije živu političku aktivnost.

Iako nije moguće sasvim precizno odrediti dan Filipovićeve dolaska u Selca, moguće je konstatirati da je to bilo krajem travnja 1921. godine. No, prije nego što osvijetlimo ovaj Filipovićev boravak u Selcima i nekim drugim primorskim mjestima, potrebno je u najkraćim crtama iznijeti neke od rezultata komunističkog pokreta u Hrvatskom primorju, kako bi se dobila jasnija predstava uvjeta u kojima je Filipović politički djelovao.

Na revolucioniranje stanovništva Hrvatskog primorja utjecali su različiti faktori, koji su bili karakteristični i za naše mnoge druge krajeve. Prije svega socijalno i ekonomsko stanje najširih radnih slojeva, prouzročeno ne samo višegodišnjim trajanjem prvog svjetskog rata, nego i uopće ekonomskom nerazvijenosti toga kraja. Stasanju revolucionarnog radničkog pokreta u mnogome su potpomogli brojni povratnici iz oktobarske revolucije koji su stvorili revolucionarni optimizam i vjerovali u nadolazeću svjetsku revoluciju.

Poslije prvog svjetskog rata i u Hrvatskom primorju revolucionarni radnički pokret obnavljao se putem brojnih socijalističkih skupština i osnivanja organizacija Socijaldemokratske stranke za Hrvatsku i Slavoniju. Osnivanjem SRPJ(k) sve su ove organizacije podržale odluku Osnivačkog kongresa i promijenile nazive svojih organizacija u organizacije SRPJ(k). Tokom 1919—1920. godine organizacije SRPJ(k) odnosno KPJ djelovale su u Hrvatskom primorju u slijedećim mjestima: Bakru, Kraljevici, Hreljinu, Crikvenici, Selcima, Novom i Senju. Neke od navedenih organizacija bile su izrazito masovne s velikim utjecajem na radničku klasu i siromašno stanovništvo u svom mjestu. Revolucionarno raspoloženje primorskog stanovništva ponajviše je došlo do izražaja na općinskim i parlamentarnim izborima godine 1920. Ne samo da su predizborne skupštine bile uglavnom masovno posjećene, nego su se i birači masovno u mnogim mjestima opredijelili za komunističke liste i njihove kandidate. Tako je komunistička lista dobila sve odborničke mandate u Selcima, Crikvenici, Grižane-Belgradu i Ledenicama, većinu u Kraljevici, a manje od polovine u Bakru, Driveniku, Sv. Jurju i Senju.

Još veće rezultate ostvarili su primorski komunisti na izborima za Ustavotvornu skupštinu koji su održani 28. studenog 1920. Na izborima, pored mjesnih partijskih aktivista, nastupali su i najistaknutiji funkcionari KPJ, između kojih i Kamilo Horvatin, Vladimir Čopić, Đuro Cvijić i Franjo

Ljuština. Od aktivista iz Hrvatskog primorja posebno se isticao sekretar Mjesne organizacije KPJ u Selcima i načelnik općine Selce Joso Lončarić Živac. Radi se o onoj ličnosti koja će se za vrijeme Filipovićeve boravka u Selcima svakodnevno družiti s njim i biti mu glavni oslonac u povezivanju s pojedinim primorskim komunistima.

Upravo zahvaljujući brojnim glasovima Primoraca, lista KPJ u modruško-riječkom izbornom okrugu dobila je 4.974 glasa, što je bilo dostatno da njen nosilac V. Copić bude izabran i za poslanika. Ova lista je dobila slijedeće broj glasova: u kotaru Crikvenica 1614, Novi 726, Sušak 702 i u gradu Bakru 95 glasova.⁴

Donošenjem Obznane, vlasti su, kako je to bilo i u drugim krajevima, zaplijenile partijsku arhivu i zatvorile partijske prostore, ali nisu raspustile općinske odbore u kojima su se nalazali komunisti. Takvi odbori djelovali su još u Selcima, Crikvenici i Kraljevici, ali je i doseg njihove djelatnosti bio u mnogome ograničen, te u svom radu i nisu mogli ispoljiti revolucionarna stremljenja.

Dolazak F. Filipovića u Selca potkraj travnja 1921. godine veoma je značajan ulomak u revolucionarnom radničkom pokretu toga mjesta, ali i još nekih drugih primorskih mjesta. Zbio se u vrijeme kada je rukovodstvo KPJ upinjalo sve snage da se članovi rasturenih partijskih organizacija prikupe i preorijentiraju na ilegalne uvjete rada ali nezapostavljajući veze sa svim onim mjestima, društvima i udruženjima u kojima se okupljaju radnici.

Po svom dolasku u Selca, tada već poznato turističko mjesto, F. Filipović je odsjeo u hotelu Rokan, danas hotel Slaven, tada najvećem turističkom objektu u tom mjestu. Vlasnica hotela je bila Aloisa Marta Beramek. Pojedini selački komunisti, a prije svega komunisti i načelnik selačke općine J. Lončarić činili su sve da Filipovićev boravak u njihovom mjestu bude što prijatniji.

O ovom Filipovićevom boravku u Selcima govori više dokumenata i sjećanja sudionika u revolucionarnom radničkom pokretu, pa je najprije potrebno sagledati sadržaje tih izvještaja. Pri tom mora se istaći da su tadašnje vlasti u većoj mjeri pokušale ispitati sadržaj Filipovićeve boravka u Hrvatskom primorju tek onda, pošto je 1. srpnja 1921. godine uhapšen i optužen kao suučesnik u atentatu na regenta Aleksandra (Vidovdanski atentat). Pored toga vlasti su uhapsile i nekoliko ljudi koji su se s Filipovićem družili za vrijeme njegova boravka u Hrvatskom primorju. No, pođimo redom. U svakom slučaju dat ćemo prednost konstatacijama iz Optužnice isljednog sudije Nenada Vujića po krivici Spasoja Stejića i drugova. Tako se u Optužnici od 29. studenog 1921. protiv F. Filipovića, između ostalih terećenja, navodi i slijedeće:

»...što se tajno sastajao na Primorju i Crikvenici i drugim mjestima sa komunističkim poslanikom iz Zagreba Simom Miljušem, koji je radi toga sastanka i dolazio sa poslanikom Radićeve stranke Doktorom Basaričekom, šta je održavao tajne skupove u hotelu Rokanu i S. Jeleni sa tamošnjim poznatim komunistima.«

Zatim se konstatira u Optužnici da to potvrđuju i neki drugi razlozi, a da to donekle svojim iskazom potvrđuje i sam Filipović.⁵

Kao što je rečeno, hapšenje F. Filipovića u vezi s Vidovdanskim atentatom, dovelo je do hapšenja nekoliko osoba iz Selaca i Crikvenice koji su

se s njim družili u vrijeme njegova boravka u Selcima. Između ostalih uhapšeni su Mihovil Kršul, Josip Jeličić i Ivan Grško, te Terezija Kam⁶ i Josip Pavačić.⁷ Svi su oni duže ili kraće vrijeme proveli u istražnom zatvoru te se od njih zahtijevalo da priznaju svoju suradnju s Filipovićem i moguće suučesništvo u pripremi i izvršenju atentata na regenta Aleksandra. Tako se već u spomenutoj Optužnici, koja je u početku bila podignuta i protiv Josipa Pavačića, navodi za Filipovića, a prema priznanju samog Pavačića, još i ovo: »...dok je ovaj bio u Crikvenici i Selcima...«, da se sastajao u hotelu Rokanu u Selcima i na »ostrvu Sv. Jeleni⁸ u aprilu mesecu ove god.⁹...« Nadalje se ističe i ovo:

»Isto tako i za tajne sastanke Filipovića kaže: da je bio na Sv. Jeleni, ali da on nije ulazio u sobu u kojoj je Filipović održao sastanak.«¹⁰

Veoma značajne detalje o Filipovićevu boravku u Hrvatskom primorju moguće je vidjeti i iz izjave selačkog trgovca Stanka Jeličića. Izjavu je dao 2. listopada 1921. godine u prostorijama kotarske oblasti u Crikvenici. Tako se izjava odnosi na komunističku djelatnost načelnika selačke općine Josipa Lončarića, u njoj se navode i neki elementi Lončarićeve suradnje s Filipovićem. Ovdje se navode dva ulomka iz izjave Stanka Jeličića a u kojima se spominje i Filipović.

»Sadanji načelnika Josip Lončarić znadem, da je bio a mislim da je i sada glavni agitator komunizma ne samo u Selcima već dapače u cjelom primorju pošto je kao takovi se glavnom *družio danju i noću sa komunističkim zastupnikom Filipovićem i pratio ga dapače po našem cjelom primorju*¹¹ i gledao je jedini spas u crvenoj zastavi pa je na razne sastanke komunista sa crvenom zastavom išao u Grižane, Novi i Bribir a kako mi se čini u Ledenice da snubi poštene građane u svoju protudržavnu stranku.«

I zatim:

»Koliko je Lončarić u komunizmu zagrižen bio mogu navesti jedan slučaj i to na dan 'Tjelova'¹² prolazila je procesija pa mjesni načelnik u mjesto kako su to i prijašnji načelnici činili, da ide u procesiji, šetao se sa komunističkim zastupnikom Filipovićem te kada su se približili procesiji nisu hotili ni klobuka sa glave skinuti već su se posprdno ponesli našto je svijet počeo na iste riječima napadati dolje klobuke, i da nije bilo građana uglednih koji su im djelovali dobrim riječima bilo bi došlo do krvoprolića.«¹³

Iz izvještaja komesara pogranične policije, dr A. Marčića, od 11. ožujka 1922. godine, upućenog komandantu primorske posade u Martinšćici, a u vezi antidržavne djelatnosti Josipa Pavačića i Terezije Kam, navode se izvjesni podaci i o Filipovićevom boravku u Selcima. Kao zanimljivo treba istaći slijedeće:

»Lanjske godine je boravio prije atentata na kralja u Selcima kod Crikvenice komunistički poslanik Dr. Filipović; pop se je Pavačić s njim sastajao i upoznao i prema izvještajima iz Selaca neprestano je bio u dodiru sa Drom Filipovićem. Posle nekog vremena, a iza odlaska Filipovića, došao je u Selcima Radićev poslanik Dr. Basariček, pop Pavačić se opet s njime upoznao i sastaje...«¹⁴

Iz istoga izvještaja je vidljivo da je policija izvršila premetačinu kod Terezije Kam koja je u to vrijeme imala ugostiteljsku radnju u mjestu Šilo (otok Krk) i kod nje zaplijenila prepisku sa F. Filipovićem, jednu sliku Filipovića i veći broj novina (ne navode se koje) sa člancima o Vidovdanskom procesu i iskazima Filipovića kod beogradske policije.

Ne manje je značajan i izvještaj Ministarstva unutrašnjih djela Kraljevine SHS, Odeljenja za Državnu zaštitu, upućen 4. siječnja 1928. godine velikom županu Primorsko-krajiške oblasti u Karlovcu. Doduše, u ovom izvještaju govori se o Ivanu Andresu, ali se spominje i jedan detalj o F. Filipoviću. Izvještaj je pisao zloglasni Janko Bedeković koji je u vrijeme Filipovićeve boravka u Selcima vršio dužnost sreskog poglavara u Crikvenici i imao je zadatak da uguši u njoj i okolnim mjestima komunistički pokret. Iz navedenog izvještaja izdvajamo samo manji ulomak u kojem se spominje i Filipović, a on glasi:

»Čast mi je izvestiti, da potpisati poznaje lično IVANA ANDRESA iz Crikvenice, kuda je potpisati bio premješten kao sreski poglavar početkom godine 1921. baš u svrhu ugušenja komunističkog pokreta, kojemu je bilo sjedište u Crikvenici, gdje su se nalazili i tadanji narodni poslanici FILIP FILIPOVIĆ i VLADIMIR ČOPIĆ.«¹⁵

I u nekoliko sjećanja navodi se prisustvo F. Filipovića 1921. godine u Selcima, Bakru i Sv. Jeleni (Dramlju). Tako Ivan Knez u svom sjećanju *Izvještaj moga rada po liniji K.P.J.* kao posebno zanimljivo navodi, da je F. Filipović bio u Selcima na oporavku i da su održali

»nekoliko sastanaka sa više članova partije u Sv. Jeleni i Crikvenici tako da su i vlasti doznale za to i odgovarali za isto.«¹⁶

Ivan Dujmić, u već spomenutom sjećanju, navodi da je F. Filipović poslije proglašenja Obznane

»jednom zgodom došao u Bakar i u mome stanu održao jedno predavanje o komunizmu. Na ovom sastanku nalazilo se oko 20 pozvanih lučkih radnika.«¹⁷

Iz jednog kasnijeg sjećanja koje je Ivan Knez dao, u rujnu 1970. godine, Mladenu Plovaniću navedeno je još nekoliko značajnih podataka o Filipovićevoj aktivnosti u Hrvatskom primorju u proljeće 1921. godine. Pored isticanja da je Filipović u to vrijeme kontaktirao sa selačkim komunistima, Knez je naveo da je on govorio na jednom javnom zboru u Crikvenici i da je govorio na Prvog maja 1921. godine u Sv. Jeleni i to o značenju tog međuraodnog radničkog praznika.¹⁸

Pošto smo naveli sve najzanimljivije detalje iz izvorne građe i sjećanja o boravku Filipa Filipovića, 1921. godine, u Hrvatskom primorju, vidljivo je da nije moguće opširnije i sustavno iznijeti sve oblike njegove djelatnosti. Ta se djelatnost nazire i fragmentarno je naznačena, ali se mora kritički preispitati, a pogotovo neki navodi iz sjećanja u kojima se govori o Filipovićevim javnim istupima koji poslije Obznane nisu bili dozvoljeni. Da bi se u tome uspjelo, potrebno je vršiti daljnja istraživanja arhivske građe i pri-

kupiti zapamćenja sudionika u revolucionarnom radničkom pokretu. Uvjereni smo da će ovaj skromni prilog, kao dobrodošla osnova, poslužiti tom cilju.

Dr Vinko Antić, Mihael Sobolevski, prof.

BILJEŠKE

¹ Vidi o tome: *Vinko Antić*, Vinodolska Selca u borbi, Selca 1975, str. 1942, 157, 174; *Toma Milenković*, Vladimir Čopić u jugoslavenskom radničkom pokretu (decembar 1918. — juni 1921); Vladimir Čopić — život i djelo, Rijeka 1978, str. 137.

² *Ivan Dujmić*, Moja djelatnost u revolucionarnom radničkom pokretu, Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919—1941, Rijeka 1970, str. 38.

³ *Toma Milenković*, n. dj., str. 137.

⁴ Vidi detaljnije o razvitku revolucionarnog radničkog pokreta u Hrvatskom primorju u ovim napisima: *Vinko Antić*, n. dj., str. 105—175; *Mihael Sobolevski*, Komunistički pokret u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju 1919—1929. Rukopis je pohranjen u Centru za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u Rijeci.

⁵ Arhiv Predsedništva CK SKJ u Beogradu, fond: Prvostepeni sud za grad Beograd, Proces Stejić, K-1/I fasc.

⁶ Tereza Kam je bilo u vrijeme Filipovićeve boravka u Hrvatskom primorju domaćica kod crkveničkog svećenika Josipa Pavačića. Ona se nije isticala a niti sudjelovala u revolucionarnom radničkom pokretu Crikvenice. F. Filipović održavao je s njom prijateljske odnose.

⁷ Josip Pavačić je bio svećenik. On je bio 18. kolovoza 1920. godine izabran za općinskog načelnika u Crikvenici u kojem su svi odbornici bili izabrani s komunističke liste. F. Filipović se najvjerojatnije po toj liniji upoznao s Pavačićem. Iako su vlasti nastojale Pavačiću pripisati širenje komunističkih ideja, potrebno je konstatirati da on i komunistički pokret nisu imali ništa zajedničko.

⁸ Otok Sv. Jelena ne postoji, nego naselje koje se danas naziva Dramalj, a tako se zvalo i ranije.

⁹ Misli se na 1921. godinu.

¹⁰ Vidi bilješku 5.

¹¹ Podvukli Vinko Antić i Mihael Sobolevski.

¹² Te godine katolički blagdan Tijelovo bio je 26. svibnja.

¹³ Original dokumenta posjeduje dr Vinko Antić. On se dobro sjeća »incidenta« na Tijelovo jer je bio prisutan tom događaju. O tome postoji i sjećanje Jure Jeličića koje je zabilježio Mladen Plovanić (12. svibnja 1978). S tim u vezi Jure Jeličić je izjavio:

»U to vrijeme, dakle u proljeće 1921. god., bio je kod Živca (Josipa Lončarića — napomena autora) došao Filip Filipović... Jedino se sjeća da je na dan Tijelova (katolički praznik) Filipović bio sa Živcem na selačkoj rivi (palada), i dok je prolazila povorka tjelovske vjerske svečanosti, njih su dva imali šešir na glavi, tj. nisu skidali šešire kako je to bilo u tim prilikama uobičajeno.«

¹⁴ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, fond: Grupa VI, k. 2.

¹⁵ Arhiv Hrvatske u Zagrebu, fond: Primorsko-krajiška oblast u Karlovcu.

¹⁶ Muzej narodne revolucije u Rijeci, fond: Sjećanja F1/103.

¹⁷ Vidi bilješku 2.

¹⁸ Sjećanje posjeduje Mladen Plovanić iz Zagreba. Zahvaljujemo se drugu Plovaniću na ustupljenom materijalu.